

LIETUVIŲ TAUTOS DELOKALIZACIJOS TRAUMA

Vaidutis Laurėnas

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje plėtojamos knygos „Tautinės tapatybės dramaturgija“ (2005) skyriuje „Tautos delokalizacijos trauma“ išdėstytos įžvalgos. Tautų delokalizacija šiandienos pasaulyje yra neišvengiamas ir šiuo požiūriu natūralus civilizacinis procesas, tarpnacionalumo forma reprodukuojantis tautinę tapatybę ne tik emigracijos, bet ir kilmės šalyje. Bet tautoms, turinčioms neužbaigtą teritorinio telkimosi istoriją, atsivėrimas viršnacionaliniams procesams, migracijai, apskritai globalizacijai tapo netikėtu ir, atrodo, beribiu, naikinančiu tautą. Lietuvių tautą delokalizacija paveikė, be kita ko, pirmiausia didelio masto emigracija. Tauta praranda vientisybės pojūtį. Juk vos prieš 25 metus vyravo tautos lokalizacijos – jos susitelkimo suverenioje teritorijoje idealas. Globalus ekonomizmas, europinis viršnacionalizmas ir nesugebėjimas sėkmingai užbaigti postkomunistinės transformacijos sudavė smūgį „savąją valstybę“ aktualizuojančiam tautos idealui. „Tautos išsivaikščiojimas“ toks nelauktas, kad nė nacionalizmas neaktualizuoja etnocentrizmo. Tikėtasi, kad tai tėra laikini pokomunistinės transformacijos kaštai. Dabar yra vis daugiau argumentų teigti, kad postkomunistinis pereinamasis laikotarpis pasibaigė, tad esamos tendencijos turi ilgalaikę perspektyvą. Lietuvių tautos delokalizacija vyksta ne tiek kaip natūralus civilizacinis procesas, kiek kaip reakcija į didelę dalimi nesėkmingai pasibaigusį pokomunizmą Lietuvoje. Situacija apibūdintina traumos metafora. Trauma patiriama tiek nelauktai „atradus“ savo etnosocialinę negalę (R. Grigo terminas), tiek, įsivėrus tradicinio etnocentrinio tautos idealo, nesugebant tautų delokalizacijos įvertinti ir projektuoti kaip natūralaus civilizacinio proceso. Trauma graso tautinės tapatybės kūrybos pertrūkiu ir tautos nykimu. Kad lietuviybė nenunyktų, tenka į tautos turinį „inkorporuoti“ tarpnacionalumui atvirų jos agentų tinklo, nusidriekusi galimai visame pasaulyje, perspektyvą.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: lietuvių tauta, nacionalizmas, po(st)komunizmo pabaiga, „savoji valstybė“, tautos delokalizacija, transnacionalus tinklinis lietuviybės agentas.

Abstract

The paper develops the insights laid out in the chapter *The Trauma of Nation's De-localisation* in the book *Dramaturgy of National Identity* (2005). In the contemporary world, delocalisation of nations is unavoidable and, in that sense, it represents a natural process of civilisation which reproduces national identity in a transnational form both in the country of emigration and of origin. However, for the nations with an incomplete story of territorial consolidation, the opening up to supra-nationalisation, emigration, and globalisation in general was unexpected and seemed infinite and destructive for the nation. The Lithuanian nation was affected by delocalisation, among other things, primarily by especially large-scale emigration. The nation is losing the feeling of integrity. Just 25 years ago, the ideal of the localisation of the nation – its concentration on a sovereign territory – prevailed. Global life economization, European supra-nationalization, and the failure to successfully complete the post-communist transformation dealt a blow to the national ideal that actualised “one's own state”. The “breaking up” of the nation was so unexpected that even nationalism did not actualise ethnocentrism. It was expected to be just temporary costs of post-communist transformation. However, presently, we have increasingly more arguments to prove that the post-communist transitional period has expired, therefore, the current trends have long-term prospects. The de-localization of the Lithuanian nation takes place not really as a natural process of civilisation, but rather as a response to the mainly unsuccessful end of post-communism in Lithuania. The situation is to be characterised by the metaphor of trauma. Trauma is experienced at unexpected “discovery” of one's own ethno-social disability (the

term by R. Grigas) when one clings onto the traditional ethnocentric ideal of the nation and is unable to evaluate and project the delocalisation of the nation as a natural process of civilisation. The trauma implies the threat of a break in the building of national identity and the decline of the nation. For the Lithuaniannism to survive, it is necessary to “incorporate” a perspective of the network of its agents, open to transnationalism and stretching all over the world, into the content of the nation.

KEY WORDS: Lithuanian nation, nationalism, the end of post-communism, “one’s own state”, delocalisation of a nation, transnational networking agent of Lithuaniannism.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v72i3.1163>

Įvadas

Globalizacijos procesai, padidinę tautų judumą, paskatino jų delokalizaciją. Viršnacionaliniai globalizacijos procesai mažina civilizacinę, taip pat ir tautinę įvairovę. Tautinės įvairovės praradimai prilygintini biologinės įvairovės netektims gamtos pasaulyje. Juk tauta yra geriausiai atpažįstama simbolių sistema, leidžianti mažiausiomis sąnaudomis sukurti originalius gyvenimo stilius. Pastangos saugoti tautinę įvairovę multikultūriškumo forma, kad ir Europoje, susidūrė su rimtomis tautinės tapatybės kūrybos problemomis, tapo konfliktiškai pavojingos. Augančios migracijos kontekste pastaruosius du dešimtmečius didesnis dėmesys kreipiamas į imperatyvaus teritorinio integralumo nesaistomo, labiau tinklinio tarpnacionalumo (postnacionalumo) perspektyvą. Tarpnacionalumui suteikiama viršteritorinio tapatinimosi vienu metu su keliomis tautinėmis bendruomenėmis prasmė (Transnationalism from Below, 1998; Vertovec, 2001; Kuznecovienė, 2009; Lietuviškoji identiteto trajektorijos, 2009; Diaspora and Transnationalism..., 2010). Tuo tarpnacionalizmas skiriasi nuo žinomo tautinio tapatumo ribų peržengimo, patenkant į teritoriškai ribojamas supranacionalinių simbolių ir vertybių sistemas. Beje, paminėtuose ir neretai kituose tarpnacionalumo tyrimuose linkstama susitelkti ties tautinės tapatybės problemomis emigracijoje. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad transnacionalinės tautinės tapatybės kūryba yra aktuali ir kilmės šalyse, juolab kai tauta maža. Taigi tautos delokalizacija yra platesnis ir gilesnis nei emigracija procesas; tai tautos atsivėrimas globalizacijai, siekiant išlikti. Problema – ne inkorporacija į kitų tautų visuomenes, o savosios tautinės tapatybės išlikimas, kai ir kitos tautinės tapatybės kovoja dėl savo išlikimo.

Tarpnacionalumas yra rizikingas dalykas. Tautinės asimiliacijos grėsmės niekur nedingsta; tarpnacionalizmas jas net atviriau formuluoja. Bandymas tokias grėsmes menkinti baigėsi multikultūriškumo fiasko Vakarų Europos šalyse. Dabartinis pabėgėlių iš Afrikos antplūdžio problemos sprendimas Europos Sąjungoje jau neturi multikultūriškumo iliuzijų. Tai demonstruoja ir Lietuvos Vyriausybės

pozicija, gal kol kas labiau latentine forma, formuluojant pabėgėliams faktiškai tarpsnacionalumo reikalavimą. Negalėtume patvirtinti, kad neaiškiai formuluojama Lietuvos Vyriausybės pozicija iš tikrųjų nereiškia pradinio pabėgėlių asimiliacijos tikslo. Tai būtų natūralus lietuvių tautos kovos už išlikimą faktas. Pabėgėlių noras, žinoma, ir gebėjimas išlaikyti savo etnines vertybes bei ryšius su tėvyne, deja, bet jau antras siekinys.

Lietuvybės klausimų diskursas jau peržengė trivialios skirties ribą, kai teigiama: arba „tauta amžina“, arba „tauta negrįžtamai nyksta“. Ieškoma perspektyvesnių priegų, kurios įgalintų fundamentaliau paaiškinti to būvio, kuriame esame atsidūrę, ir priežastingumą, ir gana aiškų jo tęstinumą? Reaguojant į lietuviybės diskurso problematiką galima plėtoti *tautos delokalizacijos* analitinę kategoriją. *Lietuvių tautos delokalizacijos* analitinės kategorijos formulavimą netiesiogiai išprovokavo R. Grigo (2001, p. 198) siūloma *Lietuvos civilizacinės negalės*, kaip etnosocialinės sistemos nesugebėjimo adekvačiai reaguoti į civilizacijos iššūkius, prieiga. Lietuvos civilizacinės negalės ištakas apibūdinti sudėtinga, tačiau daugelį Lietuvai nepalankių dabarties faktų galima suprasti ir paaiškinti būtent per tokios žiūros prizmę. Viena didžiausių emigracija Europoje, spartus visuomenės senėjimas ir populiacijos mažėjimas neleidžia Lietuvos civilizacinės negalės vadinti tik teorine konstrukcija; tiesiog fiziškai nyksta ir tauta, ir visuomenė. Tautos atsivėrimas pasauliniam judumui, apskritai globalizacijai tapo netikėtu ir, rodos, beribiu, naikinančiu tautą. Lietuvių tautą delokalizacija paveikė, be kita ko, pirmiausia didelio masto emigracija. Tauta praranda vientisybės pojūtį. Juk vos prieš 25 metus vyravo tautos lokalizacijos – jos susitelkimo suverenioje teritorijoje idealas. Globalus ekonomizmas, europinis viršnacionalizmas ir nesugebėjimas sėkmingai užbaigti pokomunistinės transformacijos sudavę smūgį „savąją valstybę“ aktualizuojančiam tautos idealui. „Tautos išsivaikščiojimas“ (R. Grigo terminas) toks nelauktas, kad nė nacionalizmas neaktualizuoja etnocentrizmo. Tikėtasi, kad tai tėra laikini postkomunistinės transformacijos kaštai. Dabar yra vis daugiau argumentų teigti, kad postkomunistinis pereinamasis laikotarpis pasibaigė, tad esamos tendencijos turi ilgalaikę perspektyvą. Lietuvių tautos delokalizacija vyksta ne tiek kaip natūralus civilizacinis procesas, kiek kaip reakcija į didelę dalimi nesėkmingai pasibaigusį pokomunizmą Lietuvoje. Situacija apibūdinama traumos metafora. Trauma patiriama tiek nelauktai „atrados“ savo etnosocialinę negalę, tiek, įsitvėrus tradicinio etnocentrinio tautos idealo, nesugebant tautą delokalizacijos įvertinti ir projektuoti kaip natūralaus civilizacinio proceso. Trauma graso tautinės tapatybės kūrybos pertrūkiu ir tautos nykimu. Ją sustiprina tai, kad 2013–2014 m. duomenimis Lietuvoje, taip pat „pirmaujančiame“ Puerto Rike ir Latvijoje, sparčiausiai pasaulyje nyksta populiacija (gyventojų skaičius kasmet mažėjo atitinkamai 1,0, 1,3 ir 1,1 proc.). 2010–2012 m. Lietuvoje gyventojų skaičius kasmet mažėjo ka-

tastrofiškai – atitinkamai 2,1, 2,3 ir 1,3 proc., o Lietuva pagal šį rodiklį buvo sparčiausiai nykstanti visuomenė¹.

Prie minėto R. Grigo pastebėjimo apie Lietuvos civilizacinę negalę galėtume pridurti tik tai, kad Lietuvių tautos delokalizacija neturėtų būti interpretuojama tik kaip civilizacinės negalės atvejis. Lietuvių judumas iš dalies yra natūralus civilizacinis reiškinys. Pastaruoju atveju tautos delokalizacija yra sąlyga žengti naują jos istorijos žingsnį. Juk tautas kuria žmonės, jos yra žmonių įsitikinimų ir solidarumo faktai.

Metodologiškai reikšmingu laikytinas tautos kaip istorinio reiškinio ir kaip geriausiai atpažįstamų simbolių sistemos apibūdinimas. Tokiu atveju atsiveria papildomos galimybės kritiškai įvertinti svarstymus apie tautos „amžinybę“ ar jos „spartų nykimą“, gal net optimistiškiau žvelgti į tautų ateitį. Taigi tautos delokalizacija traktuojama ne kaip jos saulėlydis, bet kaip sąlyga žengti naują jos istorijos žingsnį. Juk tautas kuria žmonės; jos yra žmonių įsitikinimų ir solidarumo faktai. Abejonių kelia E. Gellner (1996, p. 22) tautos, kaip artefakto, apibūdinimas. Net nacionalizmas negali sukurti tautų ten, kur jų nėra. Nacionalizmas gali tik pratęsti tautos egzistenciją, jei kitos tautos egzistavimo aplinkybės tampa nepalankios. Nacionalizmas gali priklausymą tautai paversti „kažkuo panašiu“ į prestižą.

Hipotetiškai galima teigti, kad lietuvių tautos istorijos pratęsimas globalizacijos aplinkoje galimas tradicinio tautos idealo – etninio kultūrinio-valstybinio darinio – projektuojamą savivoką keičiant lietuvių tautos, kaip jos agentų tinklo, nusi-driekusio visame pasaulyje, savivoka. Tinklaveikos prieigos taikymo perspektyva delokalizotos tautos raidai analizuoti nėra vien tik žinomo M. Castells (2005) tinklaveikos visuomenės modelio aliuzija. Lietuvybės tinklo mazgai geografiškai gali būti išsidėstę labai įvairiai ir būti skirtingo etninės kultūrinės koncentracijos lygmens. Tinklaveikos prieiga juolab perspektyvi, kol tėvynė – Lietuva išlieka lietuvių centrui arealu.

Lietuviškas lietuviybės mokslinis diskursas tik pradeda adaptuoti gausų mokslinės literatūros arsenalą, skirtą transnacionalinės tautinės tapatybės kūrybos analizei. J. Kuznecovienės tyrimai iš dalies byloja, kad „būti lietuviu nereiškia būtinai ir visų pirma turėti „lietuviškas šaknis“, laikytis lietuviškų tradicijų ir papročių ar išpažinti katalikų tikėjimą. Nors gimti / augti Lietuvoje daugeliui respondentų yra vienas svarbiausių kriterijų, tačiau nemažiau svarbu būti Lietuvos piliečiu, gyventi Lietuvoje, gerbti Lietuvos Konstituciją ir įstatymus, mokėti lietuvių kalbą“ (Kuznecovienė, 2007, p. 12). Ši mokslininkė linkusi manyti, kad bandymai priskirti lietuvių tautinę tapatybę siauram etniniam tapatybės tipui jau nepakankamai

¹ *World Bank data. Population growth (annual %).* Prieiga internete: worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW/countries?order=wbapi_data_value_2013+wbapi_data_value&sort=asc

pagrįsti. Neskubėtume tokio akademinio teorinio vertinimo perkelti bent kiek toliau į kultūrinę praktinę savivoką. Situaciją geriau apibūdina mūsų siūloma *traumas* metafora. Delokalizacijos trauma yra tautos idealo kaitos būtinybės nesuvokimas ar nenoras pripažinti šią kaitą jau vykstant. Tradicinio tautos idealo autoritetas trukdo suvokti, kad, viena vertus, lietuviai, net gyvendamas Lietuvoje, gali prarasti ir neretai jau praranda savo etninę kultūrinę ir teritorinę tapatybę, nes tampa tiesiog pasauliniu vartotoju, antra vertus, net ilgam palikęs Lietuvą lietuviai gali neprarasti, neretai ir nepraranda, savo etninės, kultūrinės ir tėvynės teritorinės tapatybės.

Prasminga nubrėžti skirtį tarp fizinės ir dvasinės tautos delokalizacijos. Jeigu Lietuvą per Nepriklausomybės metus paliko, remiantis skirtingais duomenimis, nuo 620 000 iki 790 000 gyventojų, iš kurių statistiškai daugiau kaip 80 proc. turėtų būti etniniai lietuviai, tai dar nereiškia, kad jų nedera laikyti lietuviybės agentais (puoselėtojais). Jeigu Lietuvoje gyventojų skaičius 2001–2012 m. sumažėjo maždaug 14 proc., tai dar nereiškia, kad tokiu pat dydžiu sumažėjo lietuvių skaičius pasaulyje. Nemažiau aktualus, kalbant apie lietuviybės išlikimą, yra prieštaravimas tarp mūsų pastangų išlikti lietuviais pasaulyje ir pastangų užsisklęsti Lietuvoje, visais būdais ribojant imigraciją. Be to, sudėtinga suprasti, ko siekiama priešinant dvigubos pilietybės institutui ir taip atgrasant potencialius lietuvius, jei ne etnine, tai tikrai pilietine prasme.

Tautos delokalizacijos traumai „gydyti“ taikytina tinklinio lietuviybės agento kategorija. Ji gali geriau atskleisti prieštaravimo tarp bendros veiklos produktyvumo sąlygų ieškojimo etninėse ir politinėse-teisinėse bendrybėse bei šių bendrybių neišvengiamai lokalaus veikimo globalizacijos aplinkoje amortizavimo pastangas. Lietuviybės agentu vadinamas ne tik geriausiai atpažįstamų simbolių sistemos – etninės kultūros puoselėtojas, bet ir šios sistemos prakseologas, gebantis ne tik didžiuotis savo tapatumu su šia sistema, ne tik propaguoti šią lokalią simbolių sistemą, kaip kultūrinės įvairovės atvejį, bet ir panaudoti ją įgyvendindamas savo privataus bei viešo gyvenimo strategijas, ir ne tik Lietuvoje.

Kalbėti apie tautos delokalizacijos traumą reikia nacionalizmo kontekste, pripažįstant, kad tautinė valstybė dar išlieka svarbiu pilietinio lojalumo židiniu, reikšminga jėga, mobilizuojančia individą vykdyti savo įsipareigojimus visuomenei. Tautos delokalizacijos trauma yra pavojaus prarasti kultūrinę tapatybę, kuri susijusi ir su tam tikra vientisa teritorija, jautimas. Šis pajautimas šiandien skleidžiasi pavojingų civilizacinių kraštutinumų – ekonomikocentrizmo ir etnocentrizmo – aplinkoje. Abu kraštutinumai ribojasi su civilizaciniu išsigimimu: vienu atveju – su tvirkinančios turto gausos kaupimu ir susitelkusių elitų suokalbiu už neorganizuotos daugumos nugaros, kitu atveju – su fanatizmu ir tiesmukišku skirstymu į savus ir svetimus.

Lietuvių tautos delokalizacijos traumos, kaip tiesmukos reakcijos į pasaulio universalizaciją ir krašto civilizacinę negalę, pasekmės sunkiai prognozuojamos. Šiame tyrime tautos delokalizacijos traumos problematika plėtojama nagrinėjant nacionalizmo dilemą, „savosios valstybės“ griūtį ir ekonominės valstybės įsigalėjimą, etnosocialinį nesistemiškumą, prieštaringas delokalizautos tautos istorijos perspektyvas. Visos šios tyrimo kryptys persmelktos svarstymų, skatinančių iš naujo susimąstyti apie lietuvybę.

1. Nacionalizmo problema

Tautos delokalizacija ir tautos idealo kaitos būtinybė yra tikra problema nacionalizmui. Pačiam imtis tautos idealo naujo turinio formulavimo ar „nematyti“ vyksmo ir išlikti tradicinio tautos idealo sergėtoju? Nacionalizmas dar neapsprendė.

Lietuvių tautos delokalizacijos apibūdinimas galimas tik tautos lokalizacijos sampratos kontekste. Tauta atpažįstama kitų ir tapatina pati save su lokaliomis etninėmis kultūrinėmis ir teritorinėmis savybėmis. Lietuvių tautos lokalizacijos pastarasis ryškiausias bandymas įvyko 1988–1992 m. Tai buvo laikotarpis, kai kultūrinės etninės bendruomenės vientisumas buvo susietas ne tik su savita kilme, istorija ir vertybių sistema, bet ir su nepriklausoma valstybe – tautos suverenitetu apibrėžtoje teritorijoje.

Tautos lokalizacija yra nacionalizmo „tėvonija“. Žinoma, ir pastarąją lietuvių tautos lokalizaciją lydėjo etninio nacionalizmo paūmėjimas, pasiekęs net konstitucinio nacionalizmo lygmenį, tiesą sakant, daugiau Preambulėje, nei pačioje Konstitucijoje. Vargu ar galėjo būti kitaip po tautų komunistinės internacionalizacijos laikmečio. Tad tautos idealas buvo užgožęs visas kitas kaitos orientacijas: ir rinkos liberalizaciją, ir politikos demokratizaciją. Situaciją galima nusakyti žinomo nacionalizmo tyrinėtojo A. D. Smith (1994, p. 8–9) žodžiais: „Mes tapatiname save pirmiausia ir labiausiai su savo „tauta“. Mūsų gyvenimą daugiausia reguliuoja nacionalinė valstybė, kurioje esame gimę. Karą ir taiką, prekybą ir susisiekimą, švietimą ir gerovę kiekvienam iš mūsų lemia nacionalinė valstybė, kurioje gyvename. Nuo pat vaikystės mums diegiama savo šalies meilė, mes mokomi savo ypatingų tautinių dorybių. Ir nors brandžiame gyvenime pasitaiko šio patriotinio idealo atskalūnų ir kai kurie tampa „išdavikais“, didžioji dauguma piliečių išlaiko savo tautai tylų lojalumą, kuris krizės momentu gali išaugti iki karšto atsidavimo ir aistringo paklusnumo pareigos šauksmui.“

Toks tautinio idealo turinys, A. D. Smith išdėstytas 1979 m., buvo adekvatus lietuvių savimonei minimu tautos lokalizacijos laikotarpiu. Nors pateiktas tautos idealas būdingesnis XIX a. antrajai pusei – XX a. pirmajai pusei, tačiau jis be

konkurencijos atrado atgarsį postkomunistinėje tautoje. Tautos idealas, žinoma, nėra sustingęs darinys, jis iš dalies keičiamas, tačiau bet kuriuo atveju išlaiko kelis stabilius leitmotyvus: „Autonomijos ir savivaldos siekį, solidarumo „tėvynėje“ poreikį bei unikalią istorijoje ir kultūroje atrandamo tapatumo troškimą“ (Smith, 1994, p. 212). Tik taip tobulinamas tautos idealo turinys praranda adekvatumą lietuviybės agento tikrovei XXI a. pradžioje. Nacionalizmas tapatina tautos delokalizaciją su tautos griūtimi ir fizine, ir mentaline prasmėmis.

Tautinio idealo ir tautos tikrovės atotrūkis paprastai žadina radikalųjį nacionalizmą. Tuo tarpu tokio protrūkio Lietuvoje naujojo amžiaus pradžioje nestebime. Net įstojimas į supranacionalinę ES, net populizmo banga, kilusi Lietuvoje 2002–2004 m., neturėjo ryškesnio nacionalinių jausmų atspalvio. Priešingai, ES viršnacionalizmas Lietuvoje, skirtingai nei aukštos plėtotės kraštuose, slopina nacionalizmą. Nacionalizmo nepaakina nei Rusijos fobija ar realiai šios kaimynės keliami pavojai, nei ES migrantų kvota. Taip yra todėl, kad lietuviybės puoselėtoją XX ir XXI amžių sandūroje ištiko trauma; netikėtai atsivėrus jam nežinomai tikrovei ji ištiko amas. Įprasta kalbėti apie nacionalizmo jėgą, tačiau dabartiniu tautos delokalizacijos metu jis nepasižymi tokia savybe. Matyt todėl, kad, kaip teigė E. Gellner (1996, p. 83), „nacionalizmas nėra senos, slaptos snaudžiančios jėgos pažadinimas, nors jis taip save iš tiesų ir vaizduoja“.

Lietuviškasis nacionalizmas galėtų tarti svaresnį žodį tautos likime. Tautos delokalizacija ir tautos idealo kaitos būtinybė yra tikra problema pačiam nacionalizmui. Nacionalizmas dar neapsisprendė. Pačiam imtis tautos idealo naujo turinio formulavimo ar „nematyti“ viršnacionalinio vyksmo ir išlikti tradicinio tautos idealo sergėtoju? Viršnacionalinių procesų galia lemia, kad nacionalizmas gali priklausymą tautai paversti tik „kažkuo panašiu“ į prestižą.

Nacionalizmas išgyvena neregėtą krizę, kai siektini tradiciniai idealai išduodami pačių lietuvių. Bendrąją postkomunistinę tendenciją idealiai apibūdina Z. Bauman (2002, p. 100–101): „Dabar čia atsirado valstybių, kurios niekieno neverčiamos energingai ir entuziastingai siekė išsižadėti savo suverenių teisių, maldavo jas paimiti ir ištrypinti viršvalstybiniuose dariniuose. <...> [E]tninės grupės, nepajėgiančios tvarkyti nepriklausomos valstybės pagal „valstybių pasaulio“ eros standartus, paprastai labiausiai žavisi viršvalstybinių struktūrų suburiančia galia. Iš to kyla nenuoseklumas: pretenzijos į valstybingumą grindžiamos įrodinėjant atsidavimą institucijoms, kurių viešai skelbiama ir dar labiau nujaučiama misija yra tą valstybingumą apriboti ir galop panaikinti.“

Šiais viršnacionalumo pastangų laikais iškilęs pavojus, kad ne demokratinės, o dešinėsios radikaliosios jėgos imasi visuomenių kolektyvinio tapatumo aktualijų ir susilaukia didelio palaikymo. Demokratinis nacionalizmo kūrimo diskursas tapo problema (Calhoon, 2007).

2. „Savosios valstybės“ griūtis

Tautos savikūrai būdingas valstybės kultas. Žinia, valstybės kūryba yra valstybinės valdžios kūryba, o pastaroji visada reiškia valdančiųjų ir valdomųjų santykį. Moderniajame pasaulyje politinės valdžios prigimtis susaistyta su tauta. Bet valdoma esant valdantiejiems ir valdomiesiems. Jų institucionalizacija yra reikšmingas valstybingumo aktas, neretai kupinas utopinių tautos „savęs valdymo“ vilčių ar tiesiog panardinamas transcendentinėje nežinomybėje.

Tautinis atgimimas Lietuvoje buvo persmelktas „savosios valstybės“ vilties ir praktinių pastangų tokią valstybę sukurti. *Savosios* dviem prasmėmis: (a) nepriklausomos nuo TSRS ir (b) demokratiškai valdomos. Ir abiem atvejais kurta „tautos“ valstybė: viena vertus, kaip „natūralus“ etnis istorinis darinys, antra vertus, kaip politinis teisingumo darinys. Abiem atvejais pasitikėta savo pačių gebėjimu keisti nepageidaujamą ir institucionalizuoti naują etninę kultūrinę bei visuomeninę politinę tikrovę. Tai, kas vyko Lietuvoje 1988–1992 m., be dvejonų gali būti apibūdinta kaip „savosios valstybės“ kūrimas.

Politinėje filosofijoje savoji valstybė apibūdinama kaip žmonių neatskiriamo siekio gyventi drauge, puoselėjant gerovę, saugiai ir laimingai įkūnijimas. *Neatskiriamas siekis* reiškia takoskyros tarp „aš“ ir „tu“ panaikinimą ir „trečiojo“ eliminavimą iš politikos. Tai – tiesioginės demokratijos idealizacija, kurioje nelieta skirtybės tarp „mes“ ir „jie“ arba skirtybės tarp valstybės ir visuomenės. Tačiau „aš“ ir „tu“ tapatumas politiniam vyksmui nepakankamas ir iš tikrųjų reiškia viešosios valdžios fobiją. „Aš“ ir „tu“ sutapimas nėra pakankama viešojo gyvenimo sąlyga. „Trečiasis“ yra trečias viešojo vyksmo elementas. Viešojo gyvenimo problemškumas atsiskleidžia tada, kai „aš“ ir „tu“ santykiai tampa „mes (aš ir tu)“ ir „jie (trejie)“ santykiais. Tada „aš“ ir „tu“ santykiai susidvejina ir veikiami (lemiami) „trečiojo“.

Kaip Lietuvos žmonės – „mes“ – patys save apibūdino kaip galintys pakeisti savo viešąjį gyvenimą? Galinčiųjų kurti savąją valstybę tapatybė rutuliojosi įtempime ne tik restitucijos, bet ir socialinio bei etninio revanšizmo kontekste. Lietuvoje „aš“ ir „tu“ tapatumas klostėsi prieštarai. „Aš – galintis keisti“ nepatikliai vertino „tu – gali keisti“. „Tu – gali keisti“ atranka vyko nepasitikėjimo aplinkoje. Negalinčiųjų keisti atskyrimas buvo pažymimas tokia kalbine konstrukcija: *komunistas – kolaborantas – okupantas – išdavikas*. Galinčiųjų keisti arealas pažymėtas kita kalbine konstrukcija: *auka – antikomunistas – lietuvis – patriotas*. Naujas politinis režimas buvo palaikomas tokios komunikacijos bent iki 1992 m. pabaigos. Bet tokia komunikacija gerokai iškreipė naujų politinių institucijų turinį. Paprastai Lietuvoje „mes“ reiškia lietuvių tautą. Konstitucijos preambulėje lietuvių tautos

atskyrimas nuo tautos (liaudies) pačioje Konstitucijoje byloja apie „savosios valstybės“ etninį turinį. Taigi politinį ryšį siekta pakeisti etniniu ryšiu.

Nors „siekis gyventi drauge“ buvo kupinas prieštaravimų ar net antagonizmų, „savosios valstybės“ konstruktas kurtas etikos kalba. Sava valstybė siekia etinių tikslų. Tokia teleologija galima, jeigu viešasis gyvenimas *a priori* reiškia tvarką, pasiekiamą be prievartos. „Savajai valstybei“ būdingas visuotinio gėrio ir laimės siekimas, atsakomybė visuomenei, visų interesų toleravimas. Tokioje valstybėje neturėtų būti universalios prievartos institucijos. Pastarosios vietą užima priedermės institucija.

„Savoji valstybė“ rėmėsi primityvia masinės dalyvaujamosios demokratijos utopija, kurioje akcentuojamas vis didesnės valdžios suteikimas vis didesniam žmonių skaičiui arba politinių sprendimų priėmimas dalyvaujant visiems. Tačiau tai – tik demokratijos iliuzija. Viena vertus, vis didesnės valdžios suteikimas vis didesniam žmonių skaičiui iš tikrųjų idealizuoja realius valdžios, kai kažkas kontroliuoja kažką kitą, santykius; demokratija tampa savotišku „liaudies jausmų katilu“ ir pradeda prarasti valdomumą. Antra vertus, didelei daliai tų, kurie aktyviai reikalauja demokratijos – tikrąja liaudies valdymo prasme – dažniausiai jos reikia kaip priemonės savo vaidmeniui politinėje valdžioje padidinti ir sumenkinti galiai bei autoritetui tų, kurie tuo metu valdo. Trečia vertus, politinių laisvių ribų begalinis išplėtimas demokratijos sąlygomis taip pat yra perdėta idealizacija, kuri pasmerkia šią santvarką nelauktai koegzistencijai su jėgomis, kurios iš esmės svetimos demokratijos vertybėms.

Net demokratijos tyrimų autoritetas R. Dahl (1994) teigė, kad dalyvaujamoji demokratija yra už žmogaus galimybių ribų; tai – vizija tokios valstybės, kurios nariai traktuoja vienas kitą kaip politiškai lygius, yra kolektyviai suverenūs ir turi visus tuos sugebėjimus, išteklius ir institutus, kurių reikia tam, kad jie galėtų patys valdytis. R. Dahl (1994) jau senokai įžvelgė pavojų, kad supranacionaliniai dabarties procesai lems ne demokratijos idėjos išsiplėtimą už nacionalinės valstybės ribų, o priežiūrą *de facto*, t. y. politiškai kompetentingą ir hierarchijos principu organizuotą meritokratinę mažumą, kuri geba laikytis valdymo visų žmonių labai principo geriau, negu jo laikytųsi liaudis, jei valdytųsi pati, valdymo, kurio nesaisto demokratinis procesas. Nors R. Dahlas visais galimais būdais ieško galimybių pagrįsti demokratinio proceso privalumus, jis neišvengė prisipažinimo, kad priežiūros politinis režimas yra rimta istorinė alternatyva.

Gana greitai tapo aišku, kad „savoji valstybė“ tėra primityvi postkomunistinės tautos ir visuomenės iliuzija. Valdymo racionalizacijos ir europinės integracijos procesai sugriovė „savąją valstybę“. Netruko paaiškėti, kad valdymo-paklusimo santykiai būdingi ir „savajai valstybei“, kad ir jai reikia valdininkų, kad ir ji yra priežiūros institutas. Demokratinio primityvizmo mastą Lietuvoje ėmėme geriau

suprasti tada, kai pradėjome vis dažniau susidurti su nemažoritariniais sprendimais, kurie priimami nesivadovaujant procedūrinės demokratijos kriterijais. Pastarųjų – plačiąja prasme technokratiinių – sprendimų mastas nenumaldomai auga didėję politikos sudėtingumui. Tačiau „savosios valstybės“ arba masinės demokratijos iliuzijų kontekste tai tapatinama su demokratijos stygiumi ir apeliuojama į populizmą. Tuo tarpu funkcijų delegavimas nemažoritarinėms institucijoms tampa stabilių politinių režimų bruožu. Žinoma tai, kad visų piliečių politinių kompetencijų negali pakakti, siekiant priimti racionalius politinius sprendimus. O specialiosios žinios ir įgūdžiai jau yra profesionalų priedermė.

Dabarties vyraujančiai politinės demokratijos formai būdingas valdančiųjų elitų gebėjimas ne tik organizuoti, bet ir dezorganizuoti tas visuomenės grupes, kurios, sudarydamos visuomenės daugumą, savo reikmių patenkinimą sieja tik su elitų artikuluojamų interesų tenkinimu. Visuomenės segmentacija bei dezorganizacija ir elitų sutelktumas – toks dvigubas socialinio dominavimo mechanizmas dabarties visuomenėse. Čia aktualu tai, kad elitai kosmopolitiškėja ir globalizuojasi, o tautos išlieka lokalias (Bauman, 2002; Castells, 2005).

Akivaizdus faktas, kad tautinės valstybės galimybės priimant sprendimus mažėja. Paskiros šalies gyvenimas vis labiau priklauso nuo veikėjų, kurie yra už šalies ribų ir neatskaitingi jos valdžiai. Vis dažniau girdime išvadą, kad paskirų šalių valdžios tampa vietinėmis valdžiomis, o paskirų šalių piliečiai turi vis mažiau galimybių kontroliuoti sprendimus dėl jiems gyvybiškai svarbių dalykų. Piliečiai negali remtis nacionaline valstybe, kad galėtų kontroliuoti išorines jėgas, kurios turi įtakos jų likimams. Galima net teigti, kad nevaldo ne tik nacionalinė, bet ir transnacionalinė politinė klasė (jeigu tokia apskritai galėtų būti), nes vis daugiau svertų į savo rankas perima viršnacionalinis kapitalas.

Tautą traumuoja ne tik tai, kad Lietuvos valstybė, tapusi ES nare, prarado dalį savo suvereniteto, bet ir tai, kad modernėjanti Lietuvos visuomenė bei valstybė labiau remiasi racionalios biurokratinės organizacijos principais. Viešpatauja didžiulės biurokratinės organizacijos. Racionali biurokratija dėmesinga tik aukštajai kultūrai.

Su „savąja valstybe“ atsitiko dar vienas nelauktas dalykas. „Savąja valstybe“ visuomenė buvo linkusi pasitikėti *a priori* ir tiesiog atidavė jai tokias galias, kurių pastaroji negali suvaldyti. Pati pilietinė visuomenė, dar netapusį pakankamai masyviu nevalstybinių sąsajų tinklu, faktiškai pasmerkė save merdėjimui. Sukūrus suverenią valstybę, sovietinio režimo antipodas – antisisteminė pilietinė visuomenė – sparčiai pasuko netikėtu keliu, iš esmės išlikdama antisistemiška, tik papildomai įgydama net antipolitiškumo bruožų (plačiau žr. Laurėnas, 2003, p. 9–13). Bet pilietinės visuomenės antisistemiškumas Lietuvoje yra tiek tylus, kad net panėšėja į latentinį. Pastarojo meto iškalingas faktas – Seimo nutarimas pratęsti 1589 Lie-

tuvos gyventojų, bendradarbiavusių su sovietiniu KGB ir savanoriškai dėl to prisipažinusių, įslaptinimą dar 75 metams. Tuo berods niekas, išskyrus keletą pavienių atvejų, viešai nesusirūpino.

Pilietinis nedalyvavimas lėmė „partijų valstybės“, palaikomos didžiųjų korporacijų ir žiniasklaidos, formavimąsi. Pilietinės visuomenės antisistemiškumą palaiko ir „savąją valstybę“ griauja politinės partijos. Prigimtiniai partijų politinės valdžios siekiai Lietuvoje neadekvatūs, iš dalies išskiriant LSDP ir TS-LKD, jų politinio valdymo pajėgumui. Taip yra todėl, kad ne partijos iškelia kompetentingus valdančiuosius, bet siekiantieji valdyti sukuria juos tariamai „iškeliančias“ partijas. Tokios partijos tegali sukurti politikos „savyje“ reiškinį, t. y. kovoti dėl valdžios, bet ją iškovojusios nesugeba efektyviai valdyti. Taip sukurama silpna demokratija. Partijų kovos dėl valdžios visose demokratijose rizikingai ribojasi su pilietine visuomene, tačiau kai partijos demonstruoja didesnes kompetencijas kovos dėl valdžios, o ne viešųjų problemų sprendimo klausimais pilietinė visuomenė tokias partijas ima ignoruoti ir net atmesti. Lietuvoje perdėtas partijų dėmesys kovai dėl valdžios apskritai mažina visuomenės gebėjimą formuoti bendrą tikslą ir jį įgyvendinti.

Neadekvatūs politinės valdžios siekiai būdingi neatsakingoms partijoms, partiniams elitams, neturintiems susilaikymo nuo melo, kai natūrali politikai ne-tiesa pakeičiama sąmoninga apgavyste, savitvardos. Ontologiškai paaiškinama ne-tiesa politikoje turi ribas. Tokios ribos atsiranda, kai politinio valdymo pretenzijos atsiskiria nuo tiesos tokiu mastu, kad praranda legitimumą, kuriuo remiantis valdantieji susisieja su valdomųjų supratingumu ir dalyvavimu viešosiose veiklose. Nepasitikėjimas valdančiais yra valdžios siekimo ir tiesos atsiskyrimo išraiška. Politinė ne-tiesa visuomenės neperkvalifikuojama į melą, kai valdantieji konsultuojasi su piliečiais ir priimdami sprendimus atsižvelgia į konsultacijų, faktiškai į socialinių grupių naudos siekius.

Neatsakinga ir neefektyvi politinių partijų veikla turi reikšmingos įtakos Lietuvos gyventojų didelio masto nedalyvavimui viešajame gyvenime. Vaizdžiai tariant, piliečiai „išeina iš valstybės“ gyvendami čia, Lietuvoje, jau nekalbant apie emigruojančiuosius. Viešajame gyvenime nedalyvaujama ne todėl, kad demokratija visus tenkina ir tikimasi, kad valdantieji laikysis demokratijos principų be visuomenės kontrolės. Nedalyvavimas politikoje greičiau reiškia partijų ir politinio režimo apskritai delegitimaciją. Bet ne todėl, kad valdantieji nesilaiko demokratinio valdymo principų – priešingai, jie palankesni demokratiniam valdymui, kaip naudingesnei sau valdymo sistemai, nei visuomenė. Tikroji problema – valdančiųjų palankumas demokratijai netapatus politiniam kompetentingumui ir efektyviam valdymui. Kol kas keičiasi ne silpnos partijos, o išlieka silpna demokratija. Silpna demokratija nepateisina visuomenės lūkesčių ir ją nuvilia. Aiškiau yra tai, kad ne-

dalyvaujanti visuomenė ir vidinės demokratijos stokojančios partijos paskatina ne-demokratijos elementus (nesilaikoma demokratinio valdžių atskyrimo principo, valdžia dalijamasi konjunktūriškai; politinės valdžios siekiama neatsižvelgiant į kompetencijas valdyti; vengiama tiesos apie viešuosius reikalus; delsiama spręsti viešuosius konfliktus; tarpsta politinė korupcija ir politinis susvetimėjimas). Dar neaišku, kokį negrįžtamumo mastą yra įgavę ne-demokratijos elementai Lietuvos perspektyvų požiūriu. Tačiau aišku, kad neatsakingi partiniai eliti mažina Lietuvos demokratizacijos vidinį patikimumą.

Kartu pati Lietuvos visuomenė per ilgai gyveno perdėtą lūkesčių, „greičiausios pasaulyje istorijos“ saviapgaulės iliuzijomis. Besivejanti visuomenė paskatino partijas nerealiems pažadams. Tačiau kai politikos „savyje“ reiškinys plečiasi, o reformų neužbaigtumas tampa daugybinio reiškiniu, visuomenė pradeda suprasti, kad jos viešųjų reikalų tvarkymas patiria krizę. Visuomenės reakcija į silpną demokratiją nevienareikšmiška. Pasyvi visuomenė nesiima partijų stiprinimo, kaip pilietinės visuomenės raiškos akto, palikdama jas vienas dorotis su jų pajėgumo valdyti uždaviniais.

Viešosios valdžios fobija peraugo į nusišalinimą nuo dalyvavimo viešajame gyvenime ir rimtai bei ilgam sutrikdė valstybės tvirtėjimą. Galiausiai politinės valdžios fobija peraugo į masinį nepasitikėjimą valstybės institutais ir juos valdančiais žmonėmis. Tauta tapo savosios valstybės oponentu. Ne tokia radikali formuluotė galėtų būti tokia: tauta tapo ne valstybės, o tik viešajai valdžiai atstovaujančios valdančiosios politinės klasės oponente.

„Savosios valstybės“ netekę lietuviai, kaip ir visi Lietuvos gyventojai, apsigyveno ekonominėje valstybėje. Ekonominio žmogaus pergalė prieš politinį žmogų reiškia pergalę ir prieš tautinį žmogų. Taip nebelieka nei politinės, nei tautinės valstybės. Ekonominio žmogaus pergalė reiškia, kad visuomenės organizacijoje įsivyrąja vienas principas – kapitalizmas, t. y. nevaržomi sandoriai siekiant kaupimo tikslo. Kitai veiklai skiriamas laikas nelaikomas prasmingai praleistu. Neekonominiai kultūros ir solidarumo, draugystės ir meilės principai tampa antraeiliai.

Kapitalizmas *suprekina* žmonių santykius, visuomenę įvairiais atžvilgiais. Individo vertę nusako jo rinkos vertė. Čia individai sąveikauja asmeninės gerovės maksimizavimo sumetimais. Kapitalistinio verslo tikslas – vis labiau monopolizuoti gamybą ir skatinti vartojimą. Kapitalizmas iš esmės keičia vartojimo procesą. Vartojimas, kurį skatina reklama ir kitos priemonės, tampa svarbiausiu ekonomikos augimo veiksniumi. Kapitalistinė rinka skatina individualizmą, pabrėždama ne tik kaupimo perspektyvą, bet ir individualias teises bei pareigas. Susidaro įspūdis, kad susitelkimas į save, į savo gerovės problemas iš daugelio žmonių atėmė juos peržengiančių dalykų suvokimą. Asmeninio intereso aktualizavimas suduoda sti-

prų smūgį kolektyvinei tapatybei. Pastarosios praradimas didžia dalimi reiškia ir etninio kultūrinio bei teritorinio bendrumo praradimą.

Kapitalizmo, kapitalistinės rinkos įsigalėjimo situacija terminologiškai apibūdinama įvairiai: ekonominė visuomenė, sandorių visuomenė, rinkos visuomenė ar rinkos fundamentalizmas, bet esmė išlieka ta pati (Slater, Tonkiss, 2004). Visais atvejais kalbama apie tai, kad rinkos principai įsigali ne tik ekonominėje, bet ir kitose visuomenės gyvavimo srityse. Manoma, rinkos santykių nauda pirmiausia ir visiškai natūraliai išlaiko žmones visuomenėje. Žinoma, moderni visuomenė negali nesusidurti su rinka, tačiau tenka abejoti, ar rinka yra taip aukštai vertinamas visuomenę telkiantis veiksnys. Ypač pavojinga yra rinkos tobulumo iliuzija, skatinanti jos vertybių ekstrapoliaciją už ekonomikos, t. y. už sandorių visuomenės, ribų. Ydingiausia čia tai, kad visuomenės organizacija grindžiama vienu vieninteliu principu.

Rinka abejinga tautiniam lokalumui ir tautos atstovų solidarumui, grindžiamam kitomis, ne rinkos vertybėmis. Rinka negailestingai naikina viską, kas lokalu ir kas neteikia ekonominės naudos. Rinka nesivadovauja jokiais kitomis, tik ekonominės naudos vertybėmis. Taip siekiama visus visuomenės narius „padaryti“ verslininkais. Tai, žinoma, nerealų. Tačiau visus visuomenės narius galima „padaryti“ vartotojais. Kapitalizmas tai daro labai akivaizdžiai. Lietuvoje socioetninės sistemos pokyčiai sutapo su vartotojiškos visuomenės tapsmu. Būtina pastebėti ir tai, kad vartotojiškos visuomenės klostymasis gerokai pralenkė etninį kultūrinį telkimąsi. Įsigali vartotojiškos vertybės. Taigi pradėjome gyventi visuomenėje, kurioje pinigai labai daug lemia žmogaus gyvenime, žmogaus vertę lemia jo rinkos vertė, o dekomodifikacijos pastangos vertinamos kaip ekonominės plėtotės stabdys (Bernotas, Guogis, 2003).

Pastebėta, kad terminas *kultūra* yra svarbiausias veiksnys, nusakant, kas rinkos visuomenėje yra „kita“ racionalaus ekonominio veiksmo atžvilgiu (Slater, Tonkiss, 2004, p. 230). Kultūros vaidmens pabrėžimas, be abejonės, numano ir etninio kultūrinio veiksnio aktualizavimo motyvą. Bet šiandienos Lietuvoje „kita“ rinkos atžvilgiu negali bent kiek stipriau atsispirti. Formuojantis rinkos fundamentalizmui, ekonominės veiklos kvalifikavimas visuomenės ar tautos anatomija jau nieko nestebina. Greičiausiai stebina pastangų suvokti tokios laikysenos ydingumą van gumas.

Naujo Lietuvos socialinio modelio kontūras dar labiau pabrėžia ekonominius valstybės prioritetus. Lietuva neturi gerovės valstybės doktrinos. Ekonominė valstybė nėra socialiai saugi. Žinoma, teigdami, kad Lietuvoje socialiai nesaugu gyventi, turime pripažinti, kad pasaulyje šiuo požiūriu yra daug nesaugesnių kraštų. Bet tai mažai guodžia lietuvi, kuris tikisi mažiau grėsmių, didesnio saugumo savo

etninėje tėvynėje, o ne didėjančio socialinio atstumo tarp paskirų tautos socialinių sluoksnių.

Taigi „savoji valstybė“ lietuviui nebeegzistuoja, ją *kolonizavo* (Laurėnas, 2001), *užvaldė* (Palidauskaitė, Ibenskas, 2007), *užgrobė* (Maniokas, 2014) „valdančioji klasė“, didžiosios korporacijos, viršnacionalinės organizacijos. Bet ne šiuos „grubius“ veiksmus, nors jų mastas tikrai didelis, norėjome pabrėžti. „Savosios valstybės“ netekties traumos giluminė priežastis – lietuvių tautos istorijos romantizavimas, perdėti lūkesčiai ir tautos galimybių pervertinimas.

3. Etnosocialinis nesistemiškumas

Etnosocialiniu nesistemiškumu čia vadinamas prieštaravimas tarp suverenioje valstybėje atsivėrusių tautinės tapatybės kūrybos perspektyvų ir nepasitenkinimo esamomis politinėmis, ekonominėmis ir socialinėmis šios kūrybos sąlygomis Lietuvoje. Frustracija akivaizdi, neaiškus tik jos objektyvių ir subjektyvių priežasčių santykis; kiek nepasiekta dėl galimybių ir veiklų ribotumo, o kiek pasiekimai nuvertinami dėl perdėtų lūkesčių.

Kalbėdami apie lietuvių tautos delokalizacijos traumą, neišvengiamai svarstome ir apie Lietuvos visuomenės traumą apskritai, kadangi su lietuvybe save tapatinantys asmenys sudaro daugiau kaip 80 proc. visų gyventojų. Todėl prasminga klausti, ar analogiškas tautos išsivaikščiojimui procesas nevyksta Lietuvos visuomenėje, ar pastaroji nenunyksta žinomuose M. Castellso „tinkluose“, neturėdama didesnių sąryšių nė su vienu vadinamuoju tinklinės visuomenės „mazgu“? Žinia, tinklinė visuomenė, kaip ir visos globalios visuomenės modifikacijos, konstruojama be etninių kultūrinių ir geografinių-teritorinių sentimentų.

R. Grigo (2001) pasiūlyta *Lietuvos civilizacinės negalės* samprata taip pat akcentuoja etninių ir socialinių Lietuvos charakteristikų paralelinio formulavimo būtinybę. Tai nėra išskirtinė Lietuvos problemų analizės prieiga. „Skirtumas tarp pilietybės ir tautybės, bemaž nežinomas angliškai ir prancūziškai kalbančiose šalyse, Vidurio Rytų Europoje pasidarė labai svarbus. Dar daugiau, valstybė čia neretai būdavo visuomenės priešininkė – ir atvirkščiai. Piliietinės visuomenės egzistavimas visuomet buvo skiriamasis Vakarų civilizacijos požymis, tuo tarpu Vidurio Rytų Europos regione pilietinė visuomenė įgijo ryškų tautinį atspalvį. Tai daugiausiai buvo svetimšalių valdymo padarinys. Vietinės kultūros palaikoma, pilietinė visuomenė buvo pagrindinis ramstis tautinės tapatybės, kuriai dažnai grėsdavo svetimųjų valdymas. Dėl šių priežasčių pilietinė visuomenė, tradiciškai ginanti pliuralizmą ir savo autonomiškumą, nuo valstybės kėsinosi ir šiuo atžvilgiu galinti būti laikoma geriausiu individo garantu, Vidurio Rytų Europoje tapo svarbiausia tautinės tapatybės gynėja. Tai pagimdė tam tikrą uniformizmą ir

neapykantą, pridengtą bendro priešinimosi netautinėms ar antitautinėms jėgoms idėjomis“ (Wandycz, 1997, p. 8).

R. Grigo sukonstruotos sąvokos „gimtadienį“ – 2001 m. – nurodome ne atsitiktinai. Dideliu įžvalgumu pasižymėjęs V. Kavolis 1994 m. optimistiškai rašė: „Lietuvoje kyla visos šiandieninei civilizacijai būdingos problemos ir kad, kiek jos Lietuvoje sprendžiamos, Lietuva yra toks pats civilizacinio proceso židiny, kaip ir bet kuri kita Vakarų civilizacijos vieta“ (Kavolis, 1994, p. 8). Dabar negalėtume vienareikšmiškai tvirtinti, kad Lietuva sėkmingai dorojasi su civilizacinėmis problemomis; išryškėjo gerokai daugiau negalės simptomų. Didejančios socialinės nelygybės, bedarbių, skurdo, smurto prieš moteris ir vaikus, savižudybių, nusikalstamumo, marginalizacijos, socialinio teisingumo stokos, viešųjų tikslų ir veiklos ignoravimo problemos naikina ir tautines vertybes. Pasirodė, kad pastarosios, telkusios visuomenę nepriklausomybės atkūrimo pradinio laikotarpiu, dabar šią funkciją atlieka labai ribotai.

Galbūt, nors ir po 25 metų naujausios nacionalinės kūrybos, dar galime teigti, kad lemtingasis postkomunistinis laikotarpis dar nepasibaigęs ir galime esamus faktus – tendencijas vadinti laikinomis, net atsitiktinėmis bei tikėtis jau artimiausiu metu visiškai kitokių lietuvių tautos ir Lietuvos apskritai perspektyvų. Vertindami galimus pokomunistinės raidos rezultatų tipus: (1) labiau sėkmingos nei nesėkmingos pabaigos, (2) labiau nesėkmingos nei sėkmingos pabaigos, (3) tęsimosi, renkamės labiau nesėkmingos nei sėkmingos pabaigos atvejį. Z. Norkus (2008) nurodo į po(st)komunizmo pabaigą struktūrinių pokyčių prasme. Taigi struktūriniu požiūriu Lietuvai būdingos naujos politinės, ekonominės, socialinės institucijos. Bet tik struktūriniu požiūriu. Būtina matyti skirtį tarp struktūrinių pokyčių ir jų rezultatyvumo, valstybės ir visuomenės agentų (veikėjų) adaptyvumo naujoms struktūroms (Lietuvos tauta, 2007; Žiliukaitė ir kt., 2006). Pasaulio kraštų pasiekimų sąrašuose esame pirmojo ketvirčio pabaigoje. Bendro vidinio produkto dalis, tenkanti vienam gyventojui, žmogaus socialinės plėtros indeksas, derybos dėl priėmimo į turtingųjų organizaciją – EBPO (angl. *OECD*), Pasaulio banko pripažinimas, kad Lietuva jau peržengė besivystančių šalių grupės ribą ir priskirtina išsivysčiusioms šalims, byloja Lietuvos pasiekimus. Kita vertus, neturime pakankamai argumentų teigti, kad po(st)komunizmas Lietuvoje pasibaigė labiau sėkmingai nei nesėkmingai. Nesėkmių sąrašas išpūdingas: demokratinių teisių ir laisvių ekonominio aprūpinimo stoka, socialinio saugumo stygius, vartotojų teisių nepaisymas, „valdančiosios klasės“ korumpuotumas ir negebėjimas veiksmingai spręsti viešųjų problemų, kurti saugios valstybinės kaimynystės, reikalavimų demokratijai minimizavimas. Visa tai sukūrė dar vieną kaitos nesėkmę – didelės dalies Lietuvos gyventojų pasitraukimą iš Lietuvos. Dabar tik ginčijamasi, kiek Lietuvos gyventojų po(st)komunizmas išginė – penktadalį ar ketvirtadalį. „Geltonoji“ žiniasklaida

jau formuluoja alternatyvą *emigracijos* terminui, vadindama procesą *evakuacija*. Tokio masto emigracijos bangą sukėlė, kaip ilgainiui ėmė aiškėti, ne tik ekonominės priežastys, bet ir žmogaus laisvių bei teisių nepaisymas, ypač darbo santykių srityje. Neretas emigrantas patvirtina, kad tiek jo išvykimo, tiek grįžimo į Lietuvą priežastys yra ne tik ekonominės, bet ir „žmogaus nuvertinimas“. Taigi emigracijos bangą, atsivėrus Europos Sąjungos darbo rinkai, sukėlė ne lietuvių siekiai keisti kultūros vertybėmis ar nustatyti savo tautinę tapatybę artimiau pažinus ir palyginus kitas kultūras ir tautas.

Paradoksas, bet tokiame kontekste norėtume užtrukti pereinamajame laikotarpyje, nes dabartinių būsenų – institucijų ir organizacijų, materialinės ir dvasinės gerovės – nenorime laikyti neginčytiniais po(st)komunistinės kaitos laimėjimais. Esminis bet kurio pereinamojo laikotarpio pabaigos kriterijus yra toks naujos visuomenės ir valstybės istorijos „pertraukiamumas“, kai jų raidos perspektyvos ir problemos jau nekildinamos iš praeito istorinio laikotarpio, Lietuvos atveju – iš sovietinio, o sukurtos naujuoju laikotarpiu. Tebesitęsiantis neretas dabarties Lietuvos problemų kildinimas iš sovietinių laikų ar net daugiau kaip trečdalis Lietuvos gyventojų postringavimas, kad sovietiniais laikais gyventi buvo geriau, yra ne tiek po(st)komunistinio laikotarpio tęsimosi požymiai, kiek Lietuvos civilizacinės negalės sindromas. Negalėjimas sėkmingai išeiti iš po(st)komunizmo – efektyviai pasinaudoti naujosiomis struktūromis – yra civilizacinės negalės požymis.

Kokios tada Lietuvos raidos perspektyvos? Galima užtrukti „savajame“ po(st)komunizme. Būtent užtrukti, kadangi civilizacinė raida nelaukia. Ir ne tik globalizacijos požiūriu, bet ir atsižvelgiant į paskirų pasaulio regionų išskirtinę spartą, kuri lenkia ne tik Lietuvą, bet ir didžiąją dalį Vidurio Rytų Europos kraštų. Mažosios Estija ir Slovėnija, ne ypač didelės Čekija ir Slovakija neįstrigo istoriniame redukcionizme. Labai prieštaringa po(st)komunizmo pabaiga Lietuvoje reiškia didėjančio krašto atsilikimo perspektyvą. Tai negali netrikdyti lietuviškos tapatybės kūrybos.

4. Prieštaringos delokalizautos tautos perspektyvos

Tikėtasi, kad po(st)komunistinės kaitos rezultatu taps tai, kad vos ne visi tie, kurie turi bendrą istoriją ir kultūrą, bus autonomiški ir susivieniję savo pripažintoje tėvynėje – Lietuvoje. Europinė integracija ir gyvenimo ekonomizacija paskatino veikti ir mąstyti kitaip. Iš tikrųjų vyksta net nespėjusios susitelkti lietuvių tautos delokalizacija.

Delokalizacija reiškia naują tautų raidos periodą, kuris neretai tapatinamas su sparčiu tautų nykimu. Net jei su tokia išvada sutiktume, privalėtume pabrėžti, kad šis periodas yra neišvengiamai ilgas, gal net su tautų relokalizacijos pastangų pro-

veržiais. Tačiau delokalizacijoje galima įžvelgti ir kitą tautos perspektyvą. „Savosios valstybės“ praradimas ir ekonominės valstybės susiklostymas yra dabarties civilizacinė tendencija, tad ir tautos delokalizaciją galima apibūdinti kaip natūralų procesą. Modernybės žmogus yra nepaprastai mobilus, išsilavinęs ir profesionalus, todėl jis labai atviras patiems įvairiausiems procesams, negali išsitemti lokaliuose erdvėse ir simbolių sistemose. Sudėtinga suprasti ir, matyt, niekada visiškai nesuprasime, kodėl ir kaip vienas ar kitas žmogus pasirenka daugybės alternatyvų aplinkoje.

Į delokalizacijos periodą tautos įžengia būdamos netolygios būklės. Lietuviai priklauso tai grupei tautų, kurios iš esmės neužbaigusios savo ankstesnio – lokalaus tautos telkimosi – etapo raidos. Lietuviai XX amžiuje išgyveno du „tautų pavasarius“, bet nė vienas nepasibaigė „rudeniu“, t. y. emancipacinių išsivadavimo tikslų pakeitimu lygių galimybių realizavimo tikslais. Tokią būseną galima apibūdinti kaip tautos tam tikro istorijos periodo neužbaigtumą. Dabar jau ne tiek svarbu, kas ką kūrė: tauta valstybę ar valstybė tautą. Svarbu tai, kad šiandienos delokalizacija žada tautos su neužbaigta istorija civilizacinį reiškinį. Tokios tautos idealas išlieka etninės kultūrinės bendrijos lokalizacija savo pripažintoje tėvynėje, o bet koks pavojus lokalizacijai tapatinamas su tautos nykimu. Lietuviai mano todėl ir atsispyrę tiek polonizacijai, tiek komunistinei tautos delokalizacijai – internacionalizacijai ir rusifikacijai, nes buvo lokalūs. Sovietiniais metais lietuvių kasdienybė išliko lokali. Tuo tarpu dabar delokalizuojama ir jo kasdienybė. Todėl visiškai suprantama, kodėl lietuviybės puoselėtojas, vedinas „senojo“ tautos idealo, nori apsaugoti nuo „Briuselio pavojų“, apsaugoti Lietuvos žemę kaip saugų tėvynės arealą ir jame puoselėti tautą. Tad net esant dabartiniam nacionalizmo abejingumui, bet kada gali atgimti išsivadavimo mitas. Tik vargu ar šiandien galima realiai projektuoti išsivadavimą iš viršnacionalinės Europos Sąjungos ir globalios rinkos ekonomikos struktūrų, nes tokiu atveju tektų svarstyti apie šių reiškinų aistoriškumą. Tradicinio tautos idealo požiūriu perspektyva niūri. Net jei dabartinė delokalizacija turėtų grįžtamumo perspektyvą, tai pasikeitus dviem kartoms gali nebelikti nė lietuviybės puoselėtojų, nes realiausi dabar atrodo vartotojiškos visuomenės agentai.

Nacionalizmo reikalavimas, kad etninės ir politinės ribos sutaptų, tapo nerealus. Kyla klausimas, kaip lietuviškasis nacionalizmas apskritai išgyvens „savosios valstybės“ praradimą? Kad lietuviai galėtų visiškai išnaudoti civilizacinės galimybes, teks į tautos idealo turinį „inkorporuoti“ jos agentų tinklo, nusidriekusio visame pasaulyje, perspektyvą. Natūralus nacionalizmo gyventojų etninio kultūrinio homogeniškumo reikalavimas modernioje visuomenėje keičiamas aukštosios kultūros, civilizacinio raštingumo ir net mobilumo homogeniškumo reikalavimu. Etninė kultūrinė tolerancija tokiu atveju tampa produktyvios veiklos sinonimu, o etninis kultūrinis savitumas neturi būti vienintelis individo privalumas. Taip tauta

tampa abstrakčia sistema, labiau virtualia realybe. Susijusios su vietoje išlieka vadinamosios „žemosios kultūros“ tradicijos.

Žvelgiant iš Lietuvos pozicijų galima guostis vienu M. Castellso (2005, p. 136–137) pastebėjimu: nors kapitalas yra globalus, o pagrindiniai gamybos tinklai tolydžiai globalizuojami, tačiau dauguma darbo jėgos tebėra lokali, išimtį sudaro tik aukštą kvalifikaciją įgiję asmenys. Kitas jo pastebėjimas visiškai neigiamas: darbo jėgos globalizacijos pasekmėje labiausiai išsivysčiusios visuomenės tampa daugiaetninėmis, formuojasi daugiasluoksnis ryšių tinklas, susiejantis milijonus žmonių abipus sienų ir abipus kultūrų. Laikantis tokio plėtros kriterijaus, Lietuva nepatenka į išsivysčiusių visuomenių gretas.

Lietuvybės moksliniame diskurse pastaruoju metu pabrėžiama emigracijos tarpnacionalumo perspektyva. Anot V. Čiubrinko, transnacionalizmo kontekste formuojamos tapatybės reiškia daugialypius tautinius lojalumus ir išteritorintus tapatybės modelius (Lietuviškojo identiteto trajektorijos, 2009). J. Kuznecovienė (2009) atliko lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos – etninės kultūrinės erdvės konstravimo, imigrantų kultūrinio atvirumo, emocinio saistymosi su kilmės kraštu – Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje – tyrimą. Nors ši mokslininkė nevengia tarpnacionalumo apibūdinti kaip individo susisaistymo su keliomis visuomenėmis, taigi nebūtinai tautomis, vienu metu. Be to, bent kiek vienareikšmiškiau nepatvirtinama, kad lietuviai minėtuose kraštuose jau galėtų būti apibūdinami mūsų projektuojama tinklinio transnacionalaus lietuviybės agento kategorija. Iš J. Kuznecovienės tyrinėtų trijų lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos strategijų tik „pusantroje“ galima įžvelgti tinklinio tarpnacionalaus lietuviybės agento požymius.

Tradicinio etninio tautos idealo šalininkai tvirtina, kad pasaulį jau užplūdo etnines kultūrinės šaknis praradę klajojantys individai, kurie tik atsitiktinai ir laikinai apsistoja vienoje ar kitoje pasaulio vietoje, sukeldami vienokio ar kitokio nacionalizmo protrūkius. Bet ar tautinis idealas gali būti lengvai plečiamas ir įvairinamas pritaikant jį XXI a. pradžios geopolitinėms situacijoms ir socialiniams poreikiams? Nors dažniausiai minima prieštaringa nacionalizmo savybė – nepastovumas ir tvarumas žada jam ilgalaikę ateitį, tačiau dabartinė tautos delokalizacija reiškia dar neregėtą iššūkį nacionalizmui. Kaip nacionalizmas ištvers tautinės ir politinės valstybės pradimus? Juk tautos ilgą laiką tapatinosi su politinėmis, ne tik su etninėmis bendrijomis. Ilgus valstybingumo netekties laikotarpius išgyvenusiems lietuviams tauta taip pat asocijuojasi su kultūrine etnine bendrija, kuri įsikūrusi apibrėžtoje geografinėje erdvėje – valstybėje. Nacionalizmas negali nesitikėti darbo jėgos judėjimo apribojimo paskirose ES valstybėse.

Tautos idėjos turinyje turėtų vykti esminė slinktis. Tautos segmentai – lietuviai yra vis mažiau saistomi teritoriškai dėl ekonomikos ir informacijos globalizacijos,

dėl politikos viršnacionalizacijos nacionalizacijos, pagaliau dėl emigracijos. Tauta, kaip vientisybė, keičia savo pavidalą ir tampa savotišku tautos agentų tinklu, nusidriekusi visame pasaulyje. Nacionalizmui tokia situacija nepriimtina, bet jis nieko naujo nesiūlo. Tuo tarpu naujas lietuvių tautos idealas, adekvatus naujoms realijoms, dar nėra bent kiek platesnės diskusijos objektas. Gal todėl, kad manoma, jog nacionalizmas pajėgus grąžinti į pirminę būseną jam prieštaraujančius procesus ir idėjas, o gal todėl, kad intelektualinis potencialas nukreipiamas svarstyti kitas aktualijas. Bet tautos idealo atnaujinimo atidėliojimas graso „vėluojančios istorijos“ pavojais. Beje, Lietuvoje su šiuo reiškiniu ir jo padariniais jau ne kartą esame susidūrę.

Išvados

Teoriniu požiūriu tautų delokalizacija traktuotina kaip jų istorijos tęsimas. Bet tautų delokalizacijos prigimtis dvejopa. Vyksta natūralūs civilizaciniai tautų delokalizacijos, kaip tarpnacionalumo tapsmo, procesai, globalizacijos kontekstuose palaikantys tautinės tapatybės kūrybą. Kartu paskiros tautos delokalizuoja ne tiek dėl civilizacinės būtinybės, kiek dėl civilizacinės negalės. Lietuvių tautos delokalizacija labiau susijusi su pastaruoju atveju. Tai – reakcija į politinius, ekonominius ir socialinius procesus Lietuvoje, nepalankius tautinės tapatybės kūrybai, netgi lemiančius tautos tapatybės kūrybos pertraukiamumą. Lietuvių tautinės tapatybės pertraukiamumas postkomunistinės kaitos laikotarpiu ilgą laiką traktuotas greičiau kaip atsitiktinis dalykas, tikintis artimos, civilizacinius procesus atitinkančios ateities. Tuo tarpu labiau nesėkmingai nei sėkmingai pasibaigusi po(st)komunistinė transformacija tokias perspektyvas sumenkina.

Tautos delokalizacijos, kaip tarpnacionalumo tapsmo proceso, prieiga siekiama skatinti pastangas kurti naują tautos idealą ir taip atitolinti tautos, kaip etnosocialinio bendrumo ir civilizacinės vertybės, nykimo perspektyvą. Bet delokalizacijos procesai, vertinami tik iš tradicinio etnocentrinio tautos idealo pozicijų, tampa traumos, kuri iš tikrųjų gali paspartinti tautos nykimą, priežastimi. Delokalizacijos trauma yra neadekvati tautos reakcija į besikeičiančią civilizacinę aplinką. Lietuvių tautos delokalizacijos trauma tokia netikėta ir stipri, kad net gniuždo lietuviškąjį nacionalizmą.

Neatskiriamas tautos delokalizacijos palydovas yra tautos idealo kaitos būtinybė. Tautos idėjos turinyje turėtų vykti esminė slinktis, kurios prasminiais elementais galėtų tapti tinkliškumo ir tarpnacionalumo įžvalgos. Tautos segmentai vis mažiau saistomi teritoriškai dėl ekonomikos ir informacijos globalizacijos, politikos viršnacionalizacijos, pagaliau dėl emigracijos. Tauta, kaip vientisybė, keičia savo pavidalą ir tampa savotišku tautos agentų tinklu, nusidriekusi visame pasaulyje.

Nacionalizmui tokia situacija nepriimtina, bet jis nieko naujo nesiūlo. Tuo tarpu naujas lietuvių tautos idealas, adekvatus naujoms realijoms, dar nėra bent kiek platesnės diskusijos objektas. Gal todėl, kad manoma, jog nacionalizmas pajėgus grąžinti į pirminę būseną jam prieštaraujančius procesus ir idėjas, o gal todėl, kad intelektualinis potencialas nukreipiamas svarstyti kitas aktualijas. Bet tautos idealo atnaujinimo atidėliojimas graso „vėluojančios istorijos“ pavojais. Beje, Lietuvos istorijoje ne kartą esame susidūrę su šiuo reiškiniu ir jo padariniais.

Dar neturime atsakymo į principinį klausimą, kiek lietuvių tauta, kaip tam tikra etnosocialinė sistema, pajėgi transformuotis į tarpnacionalumui atvirą agentų tinklą, nusidriekusį galimai visame pasaulyje, kad lietuviybė neliktų tik kalbos ir folkloro puoselėjimo draugijų reikalas? Tęsdami problemos analizę per pastarąjį dešimtmetį negalėtume teigti, kad lietuvių tautos idealas iš esmės neatnaujinamas, bet traumuota lietuvių savivoka tebėra labiau „išsikibusi“ į tradicinį etnocentrinį tautos idealą.

Gauta 2015 09 02

Pasirašyta spaudai 2015 10 05

Literatūra

- Bauman, Z. (2002). *Globalizacija: Pasekmės žmogui*. Iš anglų kalbos vertė V. Rubavičius. Vilnius: Strofa.
- Bernotas, D., Guogis, A. (2003). *Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidykla.
- Calhoon, C. (2007). *Nations Matter: Culture, History and the cosmopolitan Dream*. London, New York: Routledge.
- Castells, M. (2005). *Tinklaveikos visuomenės raida*. Iš anglų kalbos vertė P. Droblytė. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Dahl, R. (1994). *Demokratija ir jos kritikai*. Iš anglų kalbos vertė A. Šliogeris. Vilnius: Amžius.
- Degutis, A. (1998). *Individualizmas ir visuomeninė tvarka*. Vilnius: Eugrimas.
- Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. (2010). Ed. by R. Bauböck, T. Faist. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Gellner, E. (1996). *Tautos ir nacionalizmas*. Iš anglų kalbos vertė K. Rastenis. Vilnius: Pradai.
- Grigas, R. (2001). *Tautinė savivoka*. Vilnius: Rosma.
- Kavolis, V. (1994). Civilizacijos procesai ir šiandieninė Lietuva. *Kultūros barai* 7: 4–9.
- Kuznecovienė, J. (2007). Lietuvių tautinė tapatybė: uždaro ir atviro dėmenys. *Filosofija. Sociologija*, 2(18): 1–13.
- Kuznecovienė, J. (2009) Lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos strategijos Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje. *Filosofija. Sociologija* 4 (20): 283–291.
- Lietuviškąji identiteto trajektorijos*. (2009). Sud. V. Čiubrinskas, J. Kuznecovienė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Laurėnas, V. (2001). *Normalios politikos genezės atvejis. Lietuvos politinės sociologijos studija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Laurėnas, V. (2003). Pilietinės visuomenės dilemos Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1: 5–22.
- Lietuvos tauta: būklė ir raidos perspektyvos*. (2007). Sud. M. Adomėnas, A. Augustinaitis, T. Janeliūnas, D. Kuolys, E. Motieka. Vilnius: Versus aureus.
- Maniakas, K. (2014). Teorinė prieiga: europeizacija, elitai, valstybės užgrobimas ir vystymasis. *Politologija* 4(76): 3–15.

- Norkus, Z. (2008). *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Palidauskaitė, J., Ibenskas, R. (2007). Valstybės užvaldymas Lietuvoje: priežastys ir formos. *Viešojo politika ir administravimas* 21: 61–74.
- Slater, D., Tonkiss, F. (2004). *Rinkos visuomenė*. Iš anglų kalbos vertė R. Tumėnaitė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Smith, A. D. (1994). *Nacionalizmas XX amžiuje*. Iš anglų kalbos vertė A. Degutis. Vilnius: Pradai.
- Tautinės tapatybės dramaturgija. Lietuvių tautinis identitetas ir integralumas kintančiame pasaulyje*. (2005). Sud. R. Grigas, L. Klimka. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Transnationalism from Below*. (1998). Eds. M. P. Smith, L. Guarnizo. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Vertovec, S. (2001). Transnationalism and Identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27, 4: 573–582.
- Wandycz, P. S. (1997). *Laisvės kaina. Vidurio ir Rytų Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties*. Iš anglų kalbos vertė A. Sabonis. Vilnius: Baltos lankos.
- Žiliukaitė, R., Ramonaitė, A., Nevinskaitė, L., Beresnevičiūtė, V., Vinogradnaitė, I. (2006). *Neatrasta galia. Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*. Vilnius: Versus aureus.

THE TRAUMA OF DE-LOCALIZATION OF THE LITHUANIAN NATION

Laurėnas Vaidutis

Summary

The processes of globalisation, by increasing the mobility of nations, stimulated their delocalisation or de-territorialisation. Supranational processes of globalisation tend to reduce both civilizational and national diversity. The national diversity losses are to be compared to the biodiversity losses in the world of nature, as a nation is the best recognisable system of symbols necessary for creating original living styles at lowest cost. The efforts to protect national diversity in the form of multiculturalism faced serious problems of national identity building and became conflictually dangerous. In the context of growing migration, over the last two decades, more attention has been paid to the perspective of networking transnationalism (post-nationalism), not bound by imperative territorial integrity. Transnationalism is usually ascribed the meaning of simultaneous supra-territorial identification with several national communities. By that, transnationalism differs from the well-known crossing of the boundaries of national identity and thus getting into territorially-limited systems of supranational symbols and values. Incidentally, quite frequently research in transnationalism tends to focus on the issues of national identity in emigration and emigrant incorporation into the communities of other nations. It is important to note that the building of transnational national identity is also topical for the countries of origin, especially when the nation is

small. Therefore, the delocalisation of nation is a process, broader and deeper than emigration: it is the nation's opening up to globalisation in order to survive.

Methodologically, the nation's de-localization is considered to be a long stage of its history. Nations enter that stage in different status. The Lithuanian nation lived through two "springs" in the 20th C, with none of them ripening to an "autumn", i.e. the change of the aims of emancipated liberation to the aims of the implementation of equal possibilities. Such an outcome may be defined as incompleteness of the history of a certain nation. At present, it does not matter what came first: whether the nation created the state, or vice versa. The thing that really matters is the present de-localization promising the civilization phenomenon of the nation with an unfinished history as a result. For such a nation, the localization of an ethnic cultural community in its recognized Motherland – Lithuania – will forever remain an ideal. The Lithuanians think they managed to resist the communist de-localization of the nation, i.e. internationalization. In the Soviet years, the daily routine of the agents of Lithuanianism remained local. Presently, the daily routine is being de-localized as well. In terms of the traditional national ideal, the perspective is grim: even if the present de-localization implies the perspective of reversibility, after the change of two generations, the agents of Lithuanianism may disappear, as it is the agents of consumer society that seem to have acquired potentiality. The trauma of nation's de-localization is so severe that nationalism does not preach ethnocentric ideas, and no rise of radical ethnic nationalism can be observed. Although, naturally, any reaction to the national de-localization is only possible in the context of nationalism.

The paper develops the insights laid out in the chapter *The Trauma of Nation's De-localisation* in the book *Dramaturgy of National Identity* (2005). In the contemporary world, delocalisation of nations is unavoidable and, in that sense, it represents a natural process of civilisation which reproduces national identity in a transnational form both in the country of emigration and of origin. However, for the nations with an incomplete story of territorial consolidation, the opening up to supra-nationalisation, emigration, and globalisation in general was unexpected and seemed infinite and destructive for the nation. The Lithuanian nation was affected by delocalisation, among other things, primarily by especially large-scale emigration. The nation is losing the feeling of integrity. Just 25 years ago, the ideal of the localisation of the nation – its concentration on a sovereign territory – prevailed. Global life economization, European supra-nationalization, and the failure to successfully complete the post-communist transformation dealt a blow to the national ideal that actualised "one's own state". The "breaking up" of the nation was so unexpected that even nationalism did not actualise ethnocentrism. It was expected to be just temporary costs of post-communist transformation. However,

presently, we have increasingly more arguments to prove that the post-communist transitional period has expired, therefore, the current trends have long-term prospects. The de-localization of the Lithuanian nation takes place not really as a natural process of civilisation, but rather response to the mainly unsuccessful as a successful end of post-communism in Lithuania. The situation is to be characterised by the metaphor of trauma. Trauma is experienced at unexpected “discovery” of one’s own ethno-social disability (the term by R. Grigas) when one clings onto the traditional ethnocentric ideal of the nation and is unable to evaluate and project the delocalisation of the nation as a natural process of civilisation. The trauma implies the threat of a break in the building of national identity and the decline of the nation. For the Lithuanianness to survive, it is necessary to “incorporate” a perspective of the network of its agents, open to transnationalism and stretching all over the world, into the content of the nation. To present, we still do not have an answer to the principal question: how much the Lithuanian nation, as an ethno-social system, is capable of transforming into a global network of agents open to transnationalism, so that Lithuanianness would not remain an affair of language and folklore-fostering societies?

